

Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı Örneğinde Ermeni Saldırganlığının İç Yapısal Nedenleri

Internal Structural Reasons Of Armenian Aggression In The Case Of The Nagorno Karabakh Conflict

Ömer Göksel İŞYAR*

* Prof. Dr., Bursa, Türkiye

Orcid Id: 0000-0003-1660-6835

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Ömer Göksel İşyar
Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

E-posta / E-mail:
gokselis@uludag.edu.tr

Geliş Tarihi / Recived Date:
7 Nisan 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:
31 Mayıs 2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Citation:
Ömer Göksel İşyar, "Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı Örneğinde Ermeni Saldırganlığının İç Yapısal Nedenleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 133, Sayı 263, İstanbul 2023, s. 165-186.

doi: 10.55773/tda.1278832

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Bu makalemizde Dağlık Karabağ uyuşmazlığı konusunda Ermenilerin sert ve saldırgan tutumları incelenmeye ve bunların temelinde yatan içyapısal unsurlar analiz edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle Ermeni siyasi karar vericilerinin bakış açlarına göre, Azerbaycan Türklerine karşı kurgulanan güvenlik ikilemi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, Türklerle karşı husumet duygularından kurtulamayan ve 'Büyük Ermenistan' ülküsünden vazgeçemeyen Ermeniler, kendilerince Sovyet döneminde maruz kaldıkları toprak adaletsizliklerini telafi etmeyi amaçlamakta ve tüm bu bölgenin sahipliğine tekrar kavuşmak için ısrarcı davranmaktadırlar. Ermenilerin diğer içsel güdüleyicileri arasında dünya çapında yayılmış olan Ermeni toplumunun içindeki bilişsel farklılıklar, güçlü dini motiflerle bezenmiş aşırı ulusçu düşünceler, sözde soykırım hatıraları üzerine kurulu milli bilinçleri de ele alınmıştır. Ermenilerin politikalarına etki eden diğer yapısal unsurlar arasında artma veya azalma trendleriyle demografik faktör, Dağlık Karabağ bölgesinin arzettiği sembolik ve stratejik önem ve Ermeni muhalif güçlerin her zaman vurguladıkları hassasiyetlerden kaynaklanan ulusal baskıların etkileri de araştırılma konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Ermeni Ulusçuluğu, Azerbaycan, Ermenistan, Kafkasya, Ermeni Saldırganlığı.

Abstract

In this article, primarily we focused on the tough and the uncompromising attitudes of Armenians on the Nagorno Karabakh conflict. We mainly analyzed the internal causes behind them. First of all, we can see the existence of a security dilemma which specially appears against Azeri Turks in the viewpoints of Armenian politicians. In this framework, Armenians who cannot escape from the Turkophobia feelings and the 'Greater Armenia' dreams insist on removing the territorial injustice made against them in the historical Soviet period and claiming the historical ownership of the whole region. Other domestic incentives of them are the cog-

nitive differences among Armenians from all over the world; the ultra-nationalistic thinking that are decorated with strong religious motives; national consciousness that built on so-called genocide memories; demographic factor with its increase and decrease trends; symbolic and strategic importance of the Nagorno Karabakh region; and the political distress stemming from the Armenian opposition parties and groups.

Keywords: Nagorno Karabakh, Artsakh, Armenian Nationalism, Azerbaijan, Armenia, Caucasus, Armenian Aggression.

Giriş

Ermenilerin Azerbaycan topraklarında gerçekleştirdikleri işgallerin ve Dağlık Karabağ uyuşmazlığına ilişkin sergiledikleri uzlaşmaz tutumlarının ardındaki içsel nedenleri birbirinden ayırmak çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Bu durumda hem sert tavırlara hem de işgal fiillerine (saldırganlığa) yol açan içsel sebeplerin bir arada incelenmesi şeklinde bir yaklaşımı daha doğru bulmaktayız. Dolayısıyla Ermenilerin saldırganlıkları, müzakerelerdeki sertlikleri ve uzun süre devam eden işgalleri dediğimizde hem bunalımın uyuşmazlığa dönüşmesinde, hem Birinci ve İkinci Karabağ Savaşları'nda olduğu üzere sıcak çatışmaların başlatılmasında, hem de barış görüşmelerinden çoğu zaman sonuç alınamamasında etkili olan Ermeni tutum ve davranışlarını kastetmiş oluyoruz.

Bu açıklamalar ışığında Ermenilerin Dağlık Karabağ uyuşmazlığındaki saldırgan tutum ve davranışlarının başlıca yapısal nedenleri üzerinde durmaya çalışacağız.

1) Ermenilerin Dağlık Karabağ'a Verdikleri Hususi Önem:

Ermenileri Dağlık Karabağ konusunda sert ve uzlaşmaz tutumlar sergilemeye iten en temel nedenlerin başında, onların değer verdikleri bu topraklara karşı hissettikleri bağımlılık duygusu gelmektedir.

Ermeniler, ulusal duygularını, neredeyse bu topraklar düzleminde şekillendirmişlerdir. Dolayısıyla bu topraklara bağılıkları, Ermenistan'da hem bağımsızlık amacına ulaşılmasında, hem de politik gelişim ve dinamizm sağlanmasında en güçlü katalizör olmuştur. Bu anlamda Ermenilerin gözünde Dağlık Karabağ'a yöneltilen tehditler, doğrudan Ermenistan'ın bağımsızlığına ve hayati çıkarlarına yönelik olarak algılanmış ve karşılığında çok sert tepkiler verilmiştir. Bu nedenle olsa gerek, Dağlık Karabağ ihtilafı bazı dış gözlemciler tarafından, en azından ilk aşamaları itibarıyla bir etnik çatışma olmaktan çok, bir toprak uyuşmazlığı olarak değerlendirilmiştir.

Ermenilerin nazarında bölgenin manevî değeri kadar, stratejik önemi de bulunmaktadır. Ermeni iddialarına göre, tarihte Ermeni devletleri dış güçler tarafından yıkıldığında bile, Karabağ'daki (Artsakh) Ermeni prensleri bir ölçüde varlıklarını koruyabilmişlerdi. Zira bölge, dışarıdan nüfuz edilmesini zorlaştıran bir jeomorfolojik yapıya sahiptir.¹ Nitekim Rus Çarlığına bağlı Kafkas birliklerinin başkomutanı General Sisianov'un 2 Mayıs 1805 tarihli ve

¹ Levon Chorbajian, "Introduction to the English Language Edition", (ed. L. Chorbajian, P. Donabedian, C. Mutafian), *The Caucasian Knot: The History and Geopolitics of Nagorno Karabakh*, Zed Books, Londra 1994, s. 4.

19 numaralı raporunda da belirttiği üzere, Dağlık Karabağ, stratejik konumu gereği, Azerbaycan ve dolayısıyla İran'ın kapısı sayılmıştır.²

2) Ermeni Karar Vericilerin İçinde Buldukları Güvenlik İkilemi:

Ermenilerin Dağlık Karabağ uyuşmazlığına ilişkin sert ve saldırgan tutumlarının arkasındaki en önemli nedenlerden bir diğeri de, karar vericilerin meselelere sıfır toplamlı bir zihniyetle bakmalarından ve çatışmaya engel olacak uluslararası bir üst otoritenin bulunmamasından kaynaklanan güvenlik ikilemidir.³ Stuart J. Kaufman, Dağlık Karabağ uyuşmazlığında olduğu gibi Soğuk Savaş sonrasındaki daha pek çok etnik gerginlik, uyuşmazlık ve savaşların arkasındaki temel nedenlerden biri olarak bu faktörü görmektedir.⁴

Bu noktada üzerinde duracağımız güvenlik ikilemine yol açan temel içsel dürtü, Ermeni karar vericilerinin Dağlık Karabağ meselesindeki gibi toprak sorunlarına genelde 'sıfır toplamlı' olarak bakmalarıdır. Özellikle Bolşevik İdaresi altındaki dönemlerden başlayarak Ermeniler, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Dağlık Karabağ, Nahçıvan, Ahalkelek (Cevahetya) gibi bölgelere sahip olmalarını, Ermenistan'ın mutlak kayıpları olarak algılamışlardır.⁵ Bu bakış açısı Robert Koçaryan'dan başlayarak günümüze kadar tüm Ermeni liderlerin zihninde belirgin vaziyette var olmuştur. Meseleye bu perspektiften bakıldığında, tarihçi Zemfira Guliyeva'nın da belirttiği üzere, Ermenilerin işgal ettiği topraklardan gönüllü olarak geri çekilmelerini beklemek pek gerçekçi olmaz.⁶ Nitekim Ermenistan devlet başkanı Koçaryan, güvenlik meseleleri söz konusu olduğunda, feragat ile sonuçlanabilecek her türlü işbirliği projesine ön yargısal olarak hiç sıcak bakmamıştır. Daha başbakanlık görevini yürütürken, Ter Petrosyan'ın yaklaşımlarını ve onun kabul ettiği iki aşamalı Minsk Grubu barış planını şiddetle eleştirmiş ve Azerbaycan'a Dağlık Karabağ konusunda verilecek herhangi bir tavizin Ermenistan'ın güvenliği açısından çok büyük sakıncaları olacağı görüşünü dile getirmişti. Hatta başbakanın bu dönemde, Maresca'nın Barış Boru Hattı Projesine⁷ gösterdiği olumsuz tepkilerden

² Yasin Aslan, *Can Azerbaycan: Karabağ'da Talan Var*, Kök Yayınları, Ankara 1990, s. 50.

³ Bkz. Charles King, "The Myth of Ethnic Warfare, Understanding Conflict in the Post-War World", *Foreign Affairs*, Vol 80, Issue 6, 2001, s. 166.

⁴ Bkz. Stuart J. Kaufman, *Ethnic Fears and Ethnic War in Karabakh*, University of Kentucky Press, Kentucky 1998.

⁵ Chorbajian, "Introduction to the English Language Edition", s. 6.

⁶ Zikreden, Seymur Selimov, "Peace Over Nagorno-Karabakh Remains Elusive as the Populaces Drift Further Apart", *EurasiaNet*, 24 Ağustos 2001, (Çevrimiçi), <http://www.reliefweb.int/w/rwb.nsf>, 4 Nisan 2023.

⁷ 1992-94 devresinde ABD'nin Minsk Grubu'ndaki arabulucusu olan John J. Maresca, bu projenin fikir babalığını yapmıştır. Projeye göre, bölgeye istikrar ve barış getirmesi beklenen petrol taşıma güzergâhı, Aras Nehri boyunca Azerbaycan topraklarından Ermenistan sınırına gelecekti. Buradan ya Ermenistan üzerinden ya da İran üzerinden (ya da her ikisi de kullanılarak) Nahçıvan'a ulaşacaktı. Daha sonra Türkiye sınırından ilerleyen boru hattı, kullanılmayan Türkiye-İrak boru hattıyla bağlantı kurmak üzere güneybatı istikametine kıvrılacaktı ve bu şekilde Ceyhan'daki rafineri ve limana ulaşacaktı. Bu boru hattının geçmesi düşünülen Azerbaycan toprakları, Ermenilerin işgali altındaydı. Dolayısıyla, bu proje, taraflara siyasi anlaşma yönünde ivme sağlayabilirdi. John J. Maresca, "A Peace Pipeline to End the Nagorno-Karabakh Conflict", *Caspian Crossroads Magazine*, Vol 1, Winter, 1995, (Çevrimiçi) <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/6.htm>, 3 Nisan 2023.

de açıkça anlaşılacağı üzere, ekonomik konularda herkesin yararına olacak bir işbirliği projesi bile karşı tarafın ulusal güçlerine sağlayacağı katkılar düşünülerek pek olumlu karşılanmamıştır. Ermenilerin bakış açısına göre, Azerbaycan'ın ulusal gücündeki en ufak bir artış bile, kendilerinin pazarlık gücüne olumsuz yönde etki edebilirdi. Dolayısıyla günümüzdeki Ermeni yöneticileri de, Azerbaycan'ın teslimiyetini sağlamak gibi bir faydadan vazgeçme maliyetine katlanmak istememekte ve işbirliğine yanaşmayı kolaylıkla reddedebilmektedirler.

3) Ermenilerin Toprak Genişletme İstekleri Doğrultusunda Kullandıkları Bir Araç Olarak Dağlık Karabağ (“Doğu Ermenistan”) Olgusu

Ermenilerin Dağlık Karabağ ve çevresini işgal etmeleri ve uyumsuzluğun barışçı yollarla çözüm sürecinde sergiledikleri agresif ve tavize yanaşmaz tutumlarının arkasında, özellikle aşırılıkçı Ermeni diasporasının şekillendirdiği ve tarihsel etkenlere dayanan Ulusal Çıkarlar Doktrini “Haydat'ın” da temelini oluşturan toprak genişletme istekleri bulunmaktadır. Nitekim bağımsızlığını kazandıktan 5 ay sonra Ermenistan Parlamentosu'nun ilk icraatlarından biri, Sovyet Ermenistanı'nın sınırlarını oluşturan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'nı tanımadığına dair bir karar tesis etmek olmuştur. Bu yaklaşım daha sonra da sürdürülmüştür. Öyle ki üçüncü cumhurbaşkanı Serzh Sarkisyan, yine çok açık bir şekilde “Artsakh'ı biz aldık, Ağrı Dağı bölgesinin alınmasını gelecek nesillere bırakıyoruz”⁸ diyebilmiştir.

Diğer taraftan, Hüseyinaga Haniyev'in konuya ilişkin yapmış olduğu gözlemleri dikkate alacak olursak, Ermenistan devletinin Birinci Dağlık Karabağ Savaşı esnasında da, açıkça bir toprak genişletme amacı güttüğünü, şu tespitlerden hareketle ispatlayabiliriz:⁹

- Ermenistan'ın propaganda kampanyası yürütmesi ve bu kapsamda bölgeye propaganda uzmanlarını göndermesi,
- Paramiliter silahlı gruplarını bölgeye intikal ettirmesi,
- Dağlık Karabağ Ermenilerine yüklü miktarda silah ve mühimmat sağlaması,
- Azerbaycan hava sahasını ihlal etmesi,
- Terörist grupların eğitiminde kendi topraklarını kullandırması,
- Ermenistan silahlı kuvvetlerini savaşa doğrudan angaje etmesi.

Toprak genişletme isteklerinin temelindeki sebebin, sözde “Büyük Ermenistan'ı yeniden kurma” hayali olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bu hayal, tarihin pek çok evresinde de görülebileceği üzere, Ermenileri Anadolu ve Güney Kafkasya'da bazı şiddet eylemlerine itebilmiştir. Ermeniler, yine benzer bir şekilde, 1990'lardan başlayarak, Hazar'dan Akdeniz'e kadar uzanacak bir

⁸ “Sarkisyan: Karabağ'ı Biz Aldık, Ağrı'yı Size Bıraktık”, *Hürriyet*, 26 Temmuz 2011.

⁹ Ömer Göksel İşyar, “Ermenilerin Dağlık Karabağ Uyuşmazlığına İlişkin Tutumlarının İçsel Nedenleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Ekim 2003, ss. 14-5.

“Büyük Ermenistan” ülküsünü gerçekleştirebilmek için, Dağlık Karabağ meselesini kullanmaya çalışmışlardır. Bu sorun vasıtasıyla, önceleri Türkiye ile Sovyet Rusya; günümüzde ise Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki gerginlikleri tırmandırmayı ve bu gerginliklerin sıcak çatışmaya dönüşmesi için uğraş vermeyi, değişmez gelenekleri haline getirmişlerdir. Bu yaklaşımları, birinci savaş devam ederken Nahçıvan’a yönelik hazırlanan bazı saldırı planları ele alındığında daha net olarak tespit edilebilir. Örneğin, Ermeni birlikleri 18-19 Mayıs 1992 tarihlerinde Dağlık Karabağ dışındaki Laçın bölgesini ele geçirmek üzere saldırıya geçtiklerinde, diğer bir kısım Ermeni güçleri de Türkiye-Azerbaycan sınırındaki, stratejik açıdan çok önemli bir konumda bulunan Nahçıvan’a (Sederek bölgesine) saldırmışlardı. Mayıs 1992’de çatışmalar Nahçıvan’a sıçrayınca Türkiye’nin Ermenistan’a yaptığı uyarılar üzerine, Rusya’da Ermenistan’a yöneltilmiş tehditlerden dolayı bir hassasiyet oluşmuş ve hatta dönemin Bağımsız Devletler Topluluğu orduları başkomutanı General Yevgeni Şapoşnikov, Türkiye’nin olası bir müdahalesi durumunda “Üçüncü Dünya Savaşının” çıkacağı yönünde bir karşı uyarıda bulunmuştur.

Bu yöndeki Ermeni saldırganlıklarının bir diğer örneği de, AĞIT-Minsk Grubu’nun 2001-Key West görüşmelerinden hemen önce, Ermenistan’ın başlattığı “Nahçıvan Bizimdir” kampanyası olmuştur. Ermeniler bu aşamada ateşkesi tekrar bozarak Nahçıvan’ı bombalamışlardır. Bundan da anlaşılacağı üzere, aşırı milliyetçi Ermeniler “Büyük Ermenistan” ülkülerini ancak saldıarak gerçekleştirebileceklerini düşünüyorlardı. Zaten genelde de bölgede büyük savaşlar çıkarma peşinde olmuşlardır. Zira şunu iyi bilmekteydiler ki, büyük savaşların ardından bazı devletler tarih sahnesinden silinecekleri gibi, bazıları da (sözde Dağlık Karabağ devleti gibi) boşluklardan yararlanarak ortaya çıkabilecek veya topraklarını tahayyüllerinin ötesinde genişletebileceklerdir.

Ermenilerin toprak genişletme amaçları doğrultusunda kullandıkları araçlardan bir diğeri de, SSCB döneminde kendileri aleyhinde bazı tarihsel kararlar verildiği ve dolayısıyla onlara tarihsel haksızlıklar yapıldığı tezi olmuştur. Karabağ Hareketi’nin daha ilk kuruluş yıllarındaki söylemlerinden bile, sertlik yanlısı tutumlarının arkasında toprak genişletme amacını besleyen tarihsel haksızlık tezinin bulunduğu anlaşılabilir. Bu tarihsel haksızlık, Karabağ Hareketi’nin oluşumunu sağlayan zihniyeti büyük ölçüde beslemiştir. Sözü edilen bu tez, kaynağını, 1921 yılında SSCB Komünist Partisi’ne bağlı Kafkas Bürosu’nun (Kavbüro) Karabağ ve Zengezur’u öncelikle Azerbaycan’a veren kararından almıştır.¹⁰

İrredantist Ermeni ulusçuları günümüze kadar pek çok defa, Azerbaycan topraklarını ele geçirme mücadelesi çerçevesinde, dönemin Milliyetler Komiseri Stalin’in yapmış olduğu tarihsel haksızlık tezini kullanmışlardır. SSCB döneminden beri Ermenistan’daki ulusçu entelektüellerce sürekli işlenen bu tez, uzun yıllar boyunca, toplu halde formüle edip imzalayarak Moskova’ya gönderdikleri dilekçe ve mektuplarına da yansımıştır.

¹⁰ Ömer Göksel İşyar, “Karabakh’s Historical Background”, (ed. Muhittin Ataman ve Ferhat Pirinççi), *Karabakh: From Conflict to Resolution*, SETA Yayınları, Ankara 2021, s. 92.

Ermeniler ilk olarak 1945 sonbaharında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması yönünde talepte bulunmuşlardır. Daha sonra bu talebin bir benzerini 1963'te, bu kez çok daha organize ve kararlı bir şekilde tekrarlayarak Kruşçev yönetimine iletmışlerdir. Ancak bu istekler Moskova yönetimine kabul görmemesine rağmen, 1965 yılında, sözde Ermeni soykırımının 50. Yıldönümünün Sovyet Ermenistanı'nda anılmasına rıza gösterilmiştir. Ermeniler bu dönemde yine, Azerbaycan Türklerine karşı silahlı saldırıya geçmişlerdir. Bölgenin Ermenistan'a bağlanması talebi, 1966-67'de bir kez daha Moskova'ya iletilmiştir. Öncekilere benzer gerekçeli taleplerle karşılaşan Moskova ise, 'sorunun iki cumhuriyet arasında çözülmesini' istemiştir. 1987 yılında Ermeni Bilimler Akademisi'nden bir grup akademisyen, ortaklaşa kaleme aldıkları bir diğer mektupta Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ın Ermenistan SSC'ne katılmasını talep etmişlerdir. Dolayısıyla o yılın sonbaharından itibaren, Dağlık Karabağ meselesi salt bilimsel dergilerde tartışılan bir konu olmaktan çıkarak kamuoyunun da ilgi alanı içerisine girmiştir. Bu dönemde Dağlık Karabağ ile birleşme taraftarı 400.000 Ermeni, imzaladıkları dilekçeyi Moskova'ya göndermişlerdir.¹¹

Bu savı destekleyen Ermeni entelektüeller, tarihsel haksızlık olarak telâkiki ettikleri kararın arkasındaki idarecileri suçlamışlardır. Karabağ Hareketi içindeki Ermeni liderler daha sonra, Perestroika ve Glasnost reform programlarının etkisiyle Sovyet vatandaşlarının kendi tarihlerine daha eleştirel gözle bakmaya başlamalarından yararlanarak, kendilerini Dağlık Karabağ meselesinde saldırgan konumuna iten asıl sorumlunun, ilk kuruluş döneminde Türkler lehine tutum sergileyerek, bölgenin Azerbaycan'a verilmesine olumlu yaklaşan Lenin olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu noktada şu tespitin yapılması da gerekmektedir: Ermeniler, kendilerini bölgeyi geri almak üzere çatışmaya ve saldırı filine iten sebeplerin büyük ölçüde Türklerden kaynaklandığını düşünmektedirler. Dolayısıyla özellikle bazı aşırılıkçı kesimlerin Türklere ve Türkiye'ye karşı hissettikleri tarihsel husumet de zaman zaman Ermeni politikalarına etki edebilecek boyutlarda zemin bulabilmektedir.

4) Dağlık Karabağ Sorunu Örneğinde Ermenilerin Türklere Karşı Hissettikleri Husumet Duyguları¹²:

Bu türden duyguları besleyen Ermenilerin zihinlerinde, Anadolu Türkleri, Ermenilerin Dağlık Karabağ konusunda iki açıdan haksızlığa uğramalarına yol açmıştır. Öncelikle, onlara göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yürürlüğe konulan tehcirler ve uygulanan sözde "soykırım" neticesinde, Ermeni nüfusu bölgede bir türlü çoğunluğu oluşturamamış ve bundan dolayı, Dağlık Karabağ'ı ellerinde tutamamışlardır. Nitekim Ermeniler, her

¹¹ Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa, İstanbul 2004, s. 372.

¹² Ermenilerin genel olarak Türklere karşı hissettikleri tarihsel düşmanlıklar ile Dağlık Karabağ Ermenilerinin uzun bir süre yönetimleri altında yaşadıkları Azerbaycan Türklerine karşı besledikleri tarihsel husumetler aynı kategoriye girmektedir.

türlü eziyete maruz bıraktıkları Azerbaycan Türklerinden bahsederken, güya 1915'te uğradıkları sözde soykırımın öcünü aldıklarını ifade edebilmişlerdir.

Bir diğer düşüncelerine göre ise, Atatürk liderliğindeki Anadolu devrim hareketinin Lenin'in sempatisini kazanmasından dolayı, Ermeniler, kendilerine ait olarak gördükleri bölgeleri, Sovyet yönetiminin kararıyla, Azerbaycan Türkleri ve Gürcülere kaptırmışlardır.¹³

Anlaşılabileceği üzere, Ermenilerin nazarında kendilerine tarihte büyük hak-sızlıklar yapılmıştı. Dolayısıyla en kısa zaman içinde bunların telafi edilmesi gerekliydi ve Ermeniler de, toprak genişletme isteklerinde sınırsız (kırmızıçiz-gileri olmaksızın) davranabilmişlerdir. Nitekim Dağlık Karabağ ve çevresinin zaten tarihsel olarak kendilerine ait olduğu savından hareket etmişlerdir.

İkinci Savaş sırasında da bu psikoloji son derece hissedilir durumda olmuştur. Hatta Ermenistan başbakanı Paşinyan'ın danışmanı Vagharshak Harutyunyan, açıkça "Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine saldırılar düzenleyeceğiz"¹⁴ diyebilme fütursuzluğunu gösterebilmiştir.

5) Ermenilerin Dağlık Karabağ'ı Kendi Tarihsel Toprakları İçinde Görmeleri:

Ermeniler, Azerbaycan topraklarını işgal ettikleri yönünde bir suçlamayla karşılaşmalarında, genellikle öz tarihlerine atıfta bulunarak, bu toprakları işgal etmediklerini, sadece kendilerine ait toprakları geri aldıklarını (tıpkı Naziler gibi) ileri sürmüşlerdir.¹⁵ Bu şekilde, eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Bu bağlamda Dağlık Karabağ bölgesi, sadece Azerbaycan ve Ermenistan silahlı güçleri arasındaki bir mücadele konusu değildir. Aynı zamanda iki tarafın tarihçileri, medyaları, siyasetçileri, arkeologları, etnologları ve daha birçok kesimleri arasındaki bir anlaşmazlık mevzuudur. Her iki tarafa göre de, Karabağ, Büyük Tufan'dan önce bile kendi yurtlarıydı. Herodot, Zenofon, Strabon, Pliny, Ptolemayo, Plutarch, Dio Cassius gibi Hıristiyan tarihçiler, bölge hakkındaki yaklaşımlarıyla Ermeni tarihçilere esin kaynağı olmuşlardır. Ayrıca, Mirza Cemal Cevanşir Karabağlı'nın 19.yy.ın ortalarında Farsça yazmış olduğu "Tarih-i Karabağ" adlı eserini de, bölgede Ermenilerin yaşadığını ispatlayan tarihsel bir delil olarak göstermişlerdir.¹⁶

Tabii ki bu yaklaşımın anti tezi de mevcuttur. Nitekim kimilerince de, tarihsel olarak bakıldığında, bölgede Ermeniler ya hiç yoktu, ya da çok az sayıda bulunmaktaydı. Şavrov, Mayevski, Chopen, Qlinka gibi tarihçiler de bu yöndeki delillere kaynak oluşturmuşlardır. Esasında bu gerçeği, Sovyetler Birliği döneminde, resmen Ermeniler de kabul ediyorlardı. Nitekim 1978 yılın-

¹³ Nora Dudwick, "The Cultural Construction of Political Violence in Armenia and Azerbaijan", *Problems of Post-Communism*, Vol 42, Issue 4, 1995, (Çevrimiçi), <http://ehostvgw20.epnet.com>, 2 Nisan 2023.

¹⁴ *Sabah*, 7 Ekim 2020, (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/dunya/son-dakika-pasinyanin-danismani-vagharshak-harutyunyandan-canli-yayinda-sivil-katliami-itirafi-5187573>, 1 Nisan 2023.

¹⁵ Hratch Tchilingirian, "Nagorno-Karabakh: Transition and the Elite", *Central Asian Survey*, Vol 18, Issue 4, 1999, s. 436.

¹⁶ Bkz. Mirza Cevanşir Karabağlı, *Karabağ Tarihi*, (çev. Tahir Sünbül), Kök Yayınları, Ankara 1990.

da “Karabağ’daki varlıklarının 150. yıldönümünü” kutlamışlar ve bunun için Terter ilçesinin Şıxarax bölgesine bir de anıt (Marağa-150 Anıtı) dikmişlerdi.¹⁷

Dünya kamuoyu, Ermenilerin bu gibi tarihsel argümanlarını pek önemsemeyince ve dolayısıyla Ermeni işgallerine karşı aksi bir tutum sergileyince, Ermeniler tarihsel iddialarını bir takım stratejik ve savunmacı amaçlarla gerekçelendirmeye çalışmışlardır.

6) Ermenilerin Dağlık Karabağ İşgallerini Meşrulaştırmak İçin İleri Sürdükleri Stratejik Gerekçeler:

Ermeniler, Mayıs 1992’de Azerbaycan’a ait Laçın bölgesini işgal ederek, kendilerince bir güvenlik koridoru açıp, Ermenistan topraklarındaki Goris ile Dağlık Karabağ arasındaki “göbek bağı” kurduklarında, bunun stratejik açıdan gerekli ve hatta hayati olduğu tezini ileri sürmüşlerdir. Bu eylemin ardında yatan stratejik gereklilik ise gayet açıktı. Azerbaycan, Dağlık Karabağ’ı kara ve demiryolu bağlantılarını kapatarak abluka altına almıştı; üstelik şiddetli Azerbaycan bombardımanı, bölgeyi daha da izole edecek şekilde giderek hava limanına doğru yaklaşıyordu. Ermeniler, Laçın koridorunun ilaç, gıda maddeleri, akaryakıt gibi ihtiyaç maddelerinin abluka altındaki bölgeye geçişini sağlayan insanî bir koridor olduğunu savunmaktaydılar. Sözde Dağlık Karabağ hükümetinde 1992 yılında başbakan olan Oleg Yessayan, Armenian International Magazine’e verdiği beyanatta, Laçın koridorunun açılmasının yabancı bir ülkenin işgali anlamına gelmediğini, bir “hayat yolunun” kurulması demek olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁸

Ermeni güçleri, bu koridor işgal edilmeden iki hafta önce de, Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları Şuşa şehrini ele geçirmişlerdi. Ermeniler, burayı işgal etme gerekçeleri olarak ise, yüksek bir coğrafi mevkide bulunan şehirden, özellikle Stepanakert’e (Hankendi) ağır bombardımanlar yapılmasını engellemek olduğunu ileri sürmüşlerdir.

1993’te Ermeniler, Kelbecer’i de, Türklerin bu bölgeden, Laçın koridorunu kullanan yardım konvoylarına ateş açmalarını önlemek gibi bir stratejik gerekçeyle işgal ettiklerini savunmuşlardır.

Son aşamada ise Ermeniler, Karabağ’ın güneyine ve doğusuna doğru bir toprak şeridini, sırf insansız bir tampon bölge oluşturmak amacıyla işgal ettikleri gerekçesini kullanmışlardır.

7) Ermenilerin Dağlık Karabağ Müzakerelerinde Taviz Vermelerini Zorlaştıran Düşünsel Heterojenlikleri:

Ermenilerin Dağlık Karabağ ihtilafı konusunda radikal, saldırgan ve sertlik yanlısı tutum takınmalarının önemli içsel sebeplerinden biri de, tüm dünyaya dağılmış bir millet olmalarından kaynaklanan ve çoğu meselede uzlaşmacı yaklaşım sergilemelerini güçleştiren düşünsel heterojenlikleridir.

¹⁷ Şükrü Sina Gürel, “Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1-2, 1992, s. 182.

¹⁸ Zikreden, Dudwick, “The Cultural Construction of Political Violence in Armenia and Azerbaijan”, (Çevrimiçi), <http://ehostvgw20.epnet.com>, 2 Nisan 2023.

Genel olarak üç ana grupta incelenebilecek olan Ermenilerin, birçok konuda kendi aralarında bile uyum eksikliği içinde buldukları görülebilir. Bu uzlaşmaz heterojenlikleri ise, Dağlık Karabağ uyuşmazlığı konusunda test edilebilir.

7.1.) Ermenistan Ermenilerindeki “Büyük Ermenistan” Hayali:

Kendi aralarında mukayese edildiğinde, Dağlık Karabağ meselesine ilişkin olarak nispeten daha ılımlı ve uzlaşmacı olarak görülen Ermenistan Ermenilerinin zaman zaman sert ve uzlaşmaz bir tutum içine girmelerinin ardındaki temel sebebin, Büyük Ermenistan hayalinin beslediği toprak genişletme isteği olduğu göze çarpmaktadır.¹⁹ Zihinlerindeki “Büyük Ermenistan” tahayyülü içinde Doğu (Artsakh), Batı, Kuzey (Gürcistan’daki Cevahetya bölgesini kastederek) ve Güney Ermenistan algıları yer almaktadır. Nitekim 2004 yılında kurulmuş olan ve bugün de faaliyetlerini sürdüren ‘Batı Ermenistan Ulusal Konseyi’ bunun tipik bir örneğidir.

Bu anlamda Ermenistan Ermenilerinin toprak genişletme talepleri ile Dağlık Karabağ Ermenilerinin self-determinasyon hakkı talepleri arasında hiç şüphesiz güçlü bir ahenk bulunmaktadır. İkinci Karabağ Savaşı’ndan hemen önce de, Ermenistan Savunma Bakanı David Tonoyan New York’ta yaptığı bir konuşmada açıkça şu ifadeleri kullanabilmiştir: “Ermenistan’ın, yeni topraklar için, yeni bir savaş başlatması gereklidir.”²⁰

7.2.) Sert ve Saldırgan Mizaçlı Dağlık Karabağ Ermenilerinin Self-Determinasyon Talepleri:

Kimi uzmanlarca, Dağlık Karabağ Ermenilerinin, tecrit edilmiş doğal şartlarda yaşamaya çalışan diğer halklar gibi, savaşa yatkın ve meselelerini savaşılarak çözmeyi tercih eden bir mizaca sahip olmaları, Dağlık Karabağ uyuşmazlığında sergiledikleri uzlaşmaz tutum ve davranışlarının arkasındaki önemli nedenlerden biri olarak kabul edilebilir. Nitekim David Marshall Lang, bölgedeki Ermenileri tanımlarken daha ziyade bu özelliklerini vurgulamıştır.²¹

Dağlık Karabağ Ermenilerinin sert tutumlarını ve işgalci/saldırgan davranışlarını detaylı olarak incelerken, bir hususun daha, içsel nedenlerden biri olarak dikkate alınması gerekir. Nüfusu yaklaşık 150.000 civarında olan (günümüzde 20.000) Dağlık Karabağ Ermenileri, sıcak çatışma ortamında, sorunun henüz istedikleri tarzda çözülmemiş olmasından ve kurdukları sözde

¹⁹ Bu amaçla Ermenistan’ın izlediği strateji, Dağlık Karabağ ile doğrudan ya da dolaylı yoldan (yani önce Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığına kavuşması yoluyla) bir bütünleşmenin sağlanması olmuştur. Ermenistan Ermenilerinin dolaylı yoldan toprak genişletme stratejisini desteklediklerini gösteren bir diğer delil ise, 1992 yılında Laçin bölgesinin işgal edilmesi sırasında bölgede bir Kürt devletin oluşturulması yönünde bir argüman ileri sürmeleridir. David Nissman, “Competition for Pipeline Route Heats Up”, *Caspian Crossroads Magazine*, Vol 1, Winter 1995, (Çevrimiçi), <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/7.htm>, 31 Mart 2023.

²⁰ Bkz. (Çevrimiçi), <http://newtimes.az>, 25 Ekim 2020.

²¹ Zikreden, Caroline Cox ve John Eibner, *Ethnic Cleansing in Progress: War in Nagorno Karabakh*, Institute for Religious Minorities in the Islamic World, Londra 1993, (Çevrimiçi), <http://www.genocide.am/genocide/karabakh/caroline/index.htm>, 28 Mart 2023.

devletin şu ana dek uluslararası platformda tanınmamış olmasından dolayı devamlı olarak gergin vaziyettedirler. Dolayısıyla pek çok konuda kendilerini yönlendiren bir kısır döngü içinde kalıp, saldırganlaşabilmişlerdir. Bu anlamda Dağlık Karabağ'da, savaş ve güvenlik tehditlerinin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar ve mahrumiyetlerden dolayı insanlar, henüz imkân ve özgürlüklerin tadına varamadan, merkezî olarak sıkıca kontrol edilen ve sertlik yanlısı Daşnaksutyun (Federasyon) Partisi'nin hâkim olduğu katı askerî ve ekonomik yapılara dayalı yeni bir baskıcı rejim altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Üstelik bu yeni düzen aşırı ulusçu olması yanında, eski Sovyet Komünizmine göre çok daha sertlik yanlısıdır.²²

Dağlık Karabağ Ermenilerinin bu tutumlarının ardındaki bir diğer içsel motivasyon unsuru ise, kendi askerî güçlerine aşırı güvenme duygusu içinde olmalarıydı.²³ Bu doğrultuda şu tespiti yapabiliriz: savaşta elde ettikleri başarılar, Dağlık Karabağ Ermenilerinin, başlangıçta sahip oldukları bazı amaçları hızlıca gözden geçirerek genişletmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda, Ermenilerin daima öncelik verdikleri bir konu olan, kendilerini dış tehlikelere karşı koruma ve güvence altına alma amacı, kısa zamanda yerini, düşmanı yok etme ve imkânlarını yağmalama arzusuna bırakmıştır. Birinci savaş esnasında Dağlık Karabağ askerî otoritelerinin ilk hedefi, Dağlık Karabağ ve Ermenistan arasında bir kara bağlantısının kurulması ve daha sonraki hedefi ise, kendilerini gelecekteki olası Azerbaycan saldırılarından koruyacak tampon niteliğinde bir güvenlik bölgesinin oluşturulmasıydı. İlk hedefe 1992 yılının bahar aylarına kadar ulaşmışlardı. İkinci hedef ise, 1993 baharına kadarki süreç içerisinde tamamlanmıştır. Fakat Karabağ Ermenilerinin elde ettikleri askerî başarılar, kısa süre içinde, kendilerinde düşmanı topyekûn ortadan kaldırma ve daha da yayılma potansiyelini görmeye başlamalarına neden olmuştur. Kendilerini koruma amacı, kısa sürede, yaklaşık 100.000 kişilik nüfusunun neredeyse tamamı Azerbaycan Türklerinden oluşan Ağdam gibi bir şehri ele geçirerek kendilerini tatmin etme güdüsünün etkisiyle gerçekleştirilen işgallere/saldırıya dönüşmüştür. Bu süreç ise, Eylül 1993'e geldiğinde neredeyse tamamlanmıştır.²⁴

7.3.) Diaspora Ermenilerinin Soykırım Tezleri:

Genelde Kafkasya coğrafyası dışında doğup, yaşadıkları ülkelerde asimile olmamaya çalışan Diaspora Ermenilerinin bir kısmının ise, Türk karşıtı yoğun duygular içinde oldukları²⁵ ve Dağlık Karabağ ihtilafında da Ermenistan yönetiminin sertlik yanlısı kimi politikalarını maddî ve manevî olarak destek-

²² Mark A. Uhlig, "The Karabakh War", *World Policy Journal*, Vol 10, Winter 1993-4, s. 49.

²³ Svante Cornell, "Kafkaslar ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar", (ed. Yılmaz Tezkan), *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*, Ülke Kitapları, İstanbul 2000, s. 158.

²⁴ Uhlig, "The Karabakh War", s. 49.

²⁵ Başka ülkelerde kültürel anlamda varlıklarını koruyabilmeleri için Türklere karşı düşmanlık hislerini kullanarak kendi aralarında birlik ve dayanışma sağlama yoluna gitmişlerdir. Suzanne Goldenberg, *Pride of Small Nations: The Caucasus and Post-Soviet Disorder*, Zed Books Ltd., Londra 1994, s. 135; Edgar O'Ballance, *Wars in the Caucasus, 1990-95*, Macmillan Press Ltd, Houndmills 1997, s. 48.

ledikleri bilinmektedir. Bu sebepten olsa gerek, Türklere karşı sert tutumlarıyla tanınan Daşnaksituyun Partisi, Diaspora Ermenileri arasında çok büyük bir destekçi kitlesine sahip olabilmıştır.²⁶ Dolayısıyla diasporanın maddî gücünü arkasına alan bu parti, Ermenistan'ın dış politikası üzerinde muazzam baskılar uygulayabilmektedir. Örneğin, Koçaryan Ermeni işgali altında bulunan Azerbaycan topraklarının Dağlık Karabağ'da arzu edilen bir çözümü elde edebilmek için pazarlık kozu olarak kullanılabileceğini, daha Dağlık Karabağ lideriyken dile getirdiğinde, Diaspora Ermenileri ve Daşnak partisi 'toprak karşılığında barış' fikrine bile şiddetli bir şekilde muhalefet etmişlerdir.²⁷

Bilindiği gibi, bu uyuşmazlık birçok uluslararası kurum ve örgüt nezdinde de resmen kabul edildiği üzere, Azerbaycan ve Ermenistan'ın arasındadır.²⁸ Ancak Ermenistan, Dağlık Karabağ Ermenilerini tahrik edecek tarzda, self-determinasyon hakkının savunulmasından vazgeçebileceği veya 'toprak karşılığı barış' fikrini gerçekçi bulduğu imajını verdiği anda, Dağlık Karabağ Ermenilerinin yarattığı içsel baskılar altında kalabilmektedir ya da Diaspora Ermenilerinin bakış açılarına ters düşer mahiyette, Türkiye ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi ve jenosit suçlamalarının gölgesinden soyutlanması gerektiğinin altını çizmeye kalkıştığında ise, bu sefer de diasporanın ulusal ve uluslararası düzeydeki baskı ve zorlamalarıyla karşılaşabilmektedir.

Şüphesiz ki, bu baskı ve zorlamalar Ermenistan'da bazı politik kriz ve bunalımlara yol açmakta, dolayısıyla bu da, Ermenistan politikalarının daha da sertleşmesine neden olan etkenlerin başta gelenleri arasında yer almaktadır.

8) Artış ve Azalış Boyutlarıyla Nüfus Faktörünün Etkileri:

Tarihsel bir bakışla irdelendiğinde görülür ki, genel olarak nüfus faktörü Ermenilerin Dağlık Karabağ'da çatışmaları tırmandırmalarına ve lokal düzeyde savaşı başlatmalarına yol açan temel nedenlerden biri olmuştur. Ancak bu etmen, tarihte gözlenebildiği kadarıyla, iki farklı nedenle Ermenileri Azerbaycan Türklerine karşı çatışmaya itebilmiştir: bölgedeki Ermeni nüfusundaki nispi artış ve yoğunlaşma dolayısıyla ya da Dağlık Karabağ ve çevresindeki Ermeni nüfusunun görece olarak azalması durumunda.

Rusya'nın İran'la Ekim 1813'te imzaladığı Gülistan Barış Antlaşması, tüm Azerbaycan topraklarını Rusya ve İran arasında paylaşmıştır. Buna göre, Nahçıvan ve İrevan Hanlıkları dışındaki tüm Kuzey Azerbaycan, Rus Çarlığı'nın hâkimiyetine geçmiştir. Azerbaycan Türklerinin Dağlık Karabağ'dan sürülmeleri ve Ermenilerin bölgeye yerleştirilmeleri ise bu antlaşmadan sonra olmuş-

²⁶ Goldenberg, *Pride of Small Nations: The Caucasus and Post-Soviet Disorder*, s. 54.

²⁷ David Rieff, "Nagorno-Karabakh, Case Study in Ethnic Strife", *Foreign Affairs*, Vol 76, Issue 2, 1997, s. 126.

²⁸ Ermenistan, BM Genel Kurulu'nun 1994 yılında aldığı 49/13 sayılı ve "Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Arasında İşbirliği" başlıklı kararını kayıtsız şartsız kabul etmekle, esasında bir taraftan Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu (8. Cümle), diğer taraftan da uyuşmazlığın Azerbaycan ve Ermenistan arasında olduğunu bir kez daha teyit etmiştir. E. Kouliev, Letter dated 16 May 2001 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/56/75-S/2001/489, 17 Mayıs 2001, ss. 1-2.

tur. 1826-1828 dönemi İkinci Rus-İran Savaşı'nın ardından Şubat 1828'de imzalanan Türkmençay Barış Antlaşması²⁹ ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Eylül 1829'da imzalanan Edirne Barış Antlaşması'ndan sonra da çok sayıda Ermeni nüfusu, Osmanlı İmparatorluğu ve İran'dan Kuzey Azerbaycan, Karabağ, Elivazetpol ve Erivan'a (Sahat Çukurluğu'na) kitleler halinde göç etmişlerdir.³⁰ Türkmençay Barış Antlaşması ile İran'dan 40.000, Edirne Barış Antlaşması'ndan sonra ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan yaklaşık 90.000 Ermeni, yerleştirilmek üzere bölgeye getirilmiştir. Azerbaycanlı tarihçilere göre, Ermenilerin Karabağ'da çoğunluk haline gelmelerinin sebeplerinden biri, işte bu göçlerdir.³¹

Rusya, Güney Kafkasya'ya yerleştirilen Ermenilere Osmanlı İmparatorluğu ile arasındaki 'tampon ulus' gözüyle bakmaktaydı. Bütün bu çabalara karşın, Rusya'ya bağlı Karabağ vilayeti kurulduktan sonra bile, 1823 yılında Karabağ halkının %78,3'ünün Azerbaycan Türkü, %21'inin de Ermeni olduğu tespit edilmiştir. 1832'de Rus Çarlığı genelinde yapılan ilk resmî nüfus sayımı sonuçlarına göre, Karabağ nüfusunun %64,8'ini yine Türkler teşkil etmekteydi.³² 1897'ye gelindiğinde ise, Karabağ halkının %53'ünün Türklere, %45'inin ise Ermenilerden oluştuğu görülmüştür. Doğal olarak 1905-1906 yıllarında gerçekleşen Ermeni saldırıları, şüphesiz Ermeniler lehine değişen bu nüfus kompozisyonunun bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

Günümüze doğru ise Ermeniler, tam tersine, nüfuslarının sürekli olarak azalma eğilimi içinde olmasından duydukları endişeden dolayı çatışmacı bir profil çizebilmişlerdir.³³ Ermenilerin iddialarına göre, 1926'da Dağlık Karabağ nüfusunun %95'ini Ermeniler oluştururken, bu oran 1976'da %75'e düşmüştür.³⁴ Ayrıca Ermeniler, 1990-91 döneminde Azerbaycan SSC İçişleri Bakanlığı'nın, Sovyet Kızıl Ordusu'ndan yardım alarak, Ermenileri, Dağlık Karabağ'dan sürmeyi planladıkları paranoyasına kapılmışlardır.³⁵ Ermenilere göre, 'Anadolu Türklerinin kuzenleri olarak Azerbaycan Türkleri' bağımsızlığa kavuşmalarının hemen ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun güya 1915'te yaptığının bir benzerini Dağlık Karabağ'da gerçekleştirmeyi ve bölgedeki Ermenileri oradan tamamen çıkartmayı planlıyorlardı.³⁶ Yani anlaşılın, Erme-

²⁹ Bu antlaşmaya göre, İrevan ve Nahçıvan Hanlıkları da dâhil olmak üzere, tüm Kuzey Azerbaycan Rus İmparatorluğu'na katılmıştır.

³⁰ Ömer Göksel İşyar, *Dağlık Karabağ Sorunu: Birinci ve İkinci Savaşın Dinamikleri*, Dora, Bursa 2020, ss. 2-3.

³¹ Uhlig, "The Karabakh War", s. 48.

³² Dursun Yıldırım ve M. Cihat Özönder, *Karabağ Dosyası*, TKAE Yayınları, Ankara 1990, s. 25.

³³ Chorbajian, "Introduction to the English Language Edition", s. 11.

³⁴ The Public International Law and Policy Group ve The New England Center for International Law and Policy, *The Nagorno Karabakh Crisis: A Blueprint for Resolution*, Washington D.C, 2000, s. 21.

³⁵ Ross Vartian, "The Armenian-Azerbaijani Dispute as Seen from the US-Two Views Turkish, Azerbaijani Blockades of Armenia and Karabakh Waste US Tax Dollars", *Washington Reports on Middle East Affairs*, January-February 1995, s. 28.

³⁶ James Carney, "Carnage in Karabakh, with the Russians Gone, Azeris and Armenians Carry on Their Ancient Blood Feud", *Time*, Vol 139, Issue 15, 1992, (Çevrimiçi), <http://ehostvgw11.epnet.com>, 23 Mart 2023.

niler, bu tip beklentilerle hareket ediyorlardı. Tabii bunlar birer asılsız iddia olmaktan ileri gidememişlerdir.

Nitekim bu beklentilerin yanında, 1990'dan itibaren Karabağ'ın Hocalı kentine yerleşen Azerbaycan ve Ahıska Türklerinin, burada demografik olarak güç kazanması da, bölgedeki Ermeni saldırganlığını motive edici ve tetikleyici bir faktör olmuştur. Ermeniler, Hocalı'da sergiledikleri vahşet karşısında, '1988 olaylarının neticesinde Bakü ve Sumgayit'ten sürülen soydaşlarının, intikam duygusuyla bu katliamda önemli rol aldıklarını' bile savunabilmişlerdir. Dolayısıyla Hocalı vahşeti, Ermenilerce çoğunlukla "Hocalı intikamı" olarak nitelendirilmiştir.³⁷

9) Ermeni Kimliğinin Dayandığı Ezilmişlik Hatıraları:

Ermenilerin Dağlık Karabağ uyuşmazlığına ilişkin sergiledikleri sert ve saldırgan tutum ve davranışlarını belirleyen bir diğer içsel faktör ise, Dağlık Karabağ sorunu vesilesiyle eski ezilmişlik hatıralarının canlanması olmuştur.³⁸ Dağlık Karabağ'da silahlı çatışma aşamasına gelinmeden önce, Ermeniler 1988 yılında Sumgait, Bakü ve Kirovabad'da (Gence) yaşananlar hakkında Azerbaycanlı yetkilileri suçluyorlardı. Azerbaycan Türkleri de bu suçlamalara, 1988'deki çatışmalardan çok daha önce Ermenistan'da yaşayan Türklere yönelik uygulanan vahşet örnekleri dolayısıyla karşı suçlamalarda bulunarak cevap vermekteydiler. Şurası açıktır ki, iki taraf da birbirlerine yönelttikleri suçlamaların doğruluklarını pek de araştırmamışlardır.

Yani kısacası, Azerbaycan'da ortaya çıkan bu gerginlikler ve kimi çatışmalar karşısında, Ermeniler büyük bir ulusal tepki gösterdiler. Bu ulusal hareketi organize edenler ise, Karabağ Komitesi etrafında toplanan Ermeniler olmuşlardır. Azerbaycan'da yaşananlar hakkında Ermenistan'a abartılarak ulaşılan haberler, Ermenilerin jenosit fikrine dayalı ulusal bilinçlerinin yeniden canlanmasına vesile olmuştur. Bu aşamada gösterilen tepkilerin büyük çoğunluğunda, ağırlıklı olarak soykırım söylemi kullanılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, Ermeniler bu gösteriler sırasında soykırım kavramı ile sadece 1915'e yönelik iddialarını ifade etmemişlerdir. Bunun yanında Azerbaycan topraklarında deneyimledikleri asimilasyonun, hava kirliliğinin ve nüfus kompozisyonundaki değişimin de birer jenosit olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁹

Ermeni dil bilimci Suren Zolyan'a göre de, Ermeniler ulusal tarihlerini şekillendiren eski zorluk ve sıkıntılarını hatırlatacak ve o günleri çağrıştıracak yeni bir motivasyon unsuruna ihtiyaç duyuyorlardı. Dağlık Karabağ bu fonksiyonu yerine getirmeye uygundu. Ermeniler bu bölgedeki soydaşlarının anavatanından izole edilmiş halde ve yabancı bir devletin insafına kalmış vaziyette yaşadıkları argümanını bolca kullandılar. Dolayısıyla Zolyan'a göre, başlan-

³⁷ Thomas De Waal, *Karabağ: Barış ve Savaş Süreçlerinde Ermenistan ve Azerbaycan*, (çev. Didem Sone), Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 233.

³⁸ Nazmi Gül ve Gökçen Ekici, "Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası", *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 1, 2001, s. 368.

³⁹ Chorbajian, "Introduction to the English Language Edition", s. 7.

giçta Karabağ soyut bir kavramdı; insanlar “Karabağ” ifadesiyle, esasında sözde soykırımı ve ezilmişliği anlatmak istemekteydiler.⁴⁰ Daha sonra ise, kavram soyut anlamından kurtularak Ermeni toplumunca ne pahasına olursa olsun savunulması gereken bir realite haline dönüşmüştür.

Öte yandan mağduriyet, aşağılanma hissi (kompleksi) ve ezilmişlik, Ermeni sosyal psikolojisinde, onları, karşıdakini ezme davranışına da kolaylıkla götürebilmiştir. Örneğin Serzh Sarkisyan’ın İngiliz yazar Thomas de Waal’le yaptığı bir röportajda (15 Aralık 2000) Hocalı katliamı ile ilgili söyledikleri, tam da bu durumu yansıtmaktaydı. Nitekim Sarkisyan, röportajda şu ilginç ifadeleri kullanmıştır: “Bizim, sivilleri asla öldüremeyeceğimizi söyleyip, dalda geçiyorlardı; biz ise ne yapabileceğimizi Hocalı’da gösterdik”.⁴¹

10) Ermenistan’da Yaşanan Ekonomik Problemlerin Etkisi:

Ermenilerin Dağlık Karabağ uyuşmazlığına ilişkin sert ve saldırgan yaklaşımlarının arkasındaki bir diğer içsel unsur da, Ermenistan ve Dağlık Karabağ’daki aşılamayan ekonomik sıkıntılardır. Şüphesiz, ekonomik kriz içindeki bir Ermenistan’ın, Dağlık Karabağ konusunda yapıcı politikalar üretmesini beklemek güçtür. Yaşanan ekonomik problemler ile Ermenilerin kendilerini Hazar petrolleri işinden dışlanmış ve izole edilmiş olarak görmelerinden kaynaklanan rahatsızlıkları birleşince, bu uyuşmazlığa yönelik sergiledikleri tutumlarının arkasındaki ekonomik nedenler daha da belirginleşmektedir. Nitekim bu güdüleyicinin ortadan kaldırılması için, Elçibey döneminde Ermenilerle bir ‘Barış Boru Hattı’nın oluşturulması projesi desteklenmişti.

Ermenistan, bağımsızlığa ulaştıktan sonra fakirlik, devlette yolsuzluklar, insan hakları ihlalleri ve başkanlık seçimlerine yansıyan anti demokratik uygulamalar nedeniyle bazı sorunlarla yüz yüze geldi.⁴² Bu atmosferde, Dağlık Karabağ savaşında elde edilen başarılar, toplumun ihtiyaç duyduğu önemli bir moral kaynağı olmuştur. Temmuz 2020’deki Tovuz (Azerbaycan’ın enerji hatlarının geçiş noktasına) saldırılarında da Ermenistan’daki başarısız devlet, yine eksikliklerinin telafisi amacıyla, Azerbaycan topraklarındaki sivillere bolca bombalar yağdırmıştır.

Dolayısıyla Ermeni yetkililer, doğal olarak böyle bir bütünleştirici gücü ve sembolü kullanmaktan geri durmak istememişlerdir.

11) Ermenistan’ın Tutumu Üzerinde Etkili Olan İç Politik Baskılar:

Ermenilerin Dağlık Karabağ meselesine yönelik sergiledikleri tutum ve davranışlarının ardındaki önemli içsel güdüleyicilerden biri de, Ermenistan siyasetindeki iç politik baskılardır. Hatırlanırsa, Ter Petrosyan’ın 1998 yılının başlarında istifaya zorlanmasının arkasındaki en görünür neden, AGİT Minsk

⁴⁰ Suren Zolyan, *Naqornuy Karabax: Problema i Konflikt*, (Çevrimiçi), <http://www.armenianhouse.org/zolyan/nf-ru/karabakh/5.html>, 4 Nisan 2023.

⁴¹ De Waal, *Karabağ: Barış ve Savaş Süreçlerinde Ermenistan ve Azerbaycan*, s. 233.

⁴² Ian Bremmer, “Help Wanted for Armenia”, *Christian Science Monitor*, Vol 90, Issue 62, 1998, s. 20.

Grubu'nun önerdiği barış planlarını kabul etmesiydi.⁴³ Hâlbuki Petrosyan'a göre, Azerbaycan topraklarını sahiplerine gönüllü olarak vermezlerse, bir gün bu topraklar yaptırımlar yoluyla ellerinden alınabilirdi. Bu anlamda Ermeni politik karar vericilerin, kendi siyasi akıbetlerine dair endişelerinin, sertlik yanlısı karar ve yaklaşımları üzerinde doğrudan belirleyici etkisi olabilmektedir.

Bu noktada iç politik mücadelenin dolaylı etkilerinden de bahsetmek olasıdır. Nitekim Ermenistan'daki 1998 devlet başkanlığı seçimleri sürecinde, o zamana kadar ikinci planda kalmış gibi görünen Dağlık Karabağ meselesi, yeniden gündemin ilk sıralarına yerleşmiştir. Bu ortamda, politik rakiplerin Dağlık Karabağ uyuşmazlığına ilişkin üsluplarında ciddi boyutlarda bir sertleşme gözlenmiştir.⁴⁴

Genel olarak, Ermeni muhalefetinin Dağlık Karabağ konusunda iktidarı sert bir şekilde eleştirdiği de görülmektedir. Muhalefetin hükümete yönelttiği eleştirilerin başında, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan veya Rusya tarafından bile henüz tanınmamış olması, uluslararası kamuoyunun kendi çıkarlarına uygun biçimde şekillendirilememesi, zaman zaman Azerbaycan Türkleri karşısında taviz verme temayülünün güçlenmesi ve problemin çözümü konusunda yeni alternatiflerin üretilmemesi gelmektedir. Hükümete karşı ağır ithamlarda bulunan, Hıristiyan demokratlar, liberal demokratlar, muhafazakârlar, Azatutyun, Nor-Ughi ve Yirmi Birinci Yüzyıl gibi muhalefet partileri ile Shami-ram örgütü ve Armat gibi kuruluşlar, çoğu zaman bu gibi meseleler üzerinde güçlerini birleştirebilmişlerdir.⁴⁵

Parlamentodaki muhalefette, hükümetin politikalarına yönelik bu tip eleştiriler ve baskılar artınca, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki görüşmelerin aksaması durumuyla sıklıkla karşılaşmıştır. Ancak şunun da gözden kaçırılmaması gerekir ki, Ermenistan'daki daha ılımlı muhalif gruplar, Dağlık Karabağ uyuşmazlığının, altından kalkılamayacak derecede yüksek maliyetli olduğunu ve bölgedeki istikrarsızlığın temel kaynağı olması nedeniyle, bölgesel ekonomik işbirliği ve kalkınmayı engellediğini düşünmektedirler. Onlara göre, Azerbaycan topraklarının işgali devam ettiği ve kendi hükümetleri de görüşmelerden kaçındığı müddetçe, Ermenistan her türlü bölgesel dayanışma ve işbirliğinden dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilecektir.

Ermenistan yönetiminin genelde, iç ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlıklar karşısında kamuoyunun iç meselelere yönelik artan hoşnutsuzluğunu dağıtıp, toplumsal stresi dışa doğru yönlendirerek rejimi kuvvetlendirmeye çalıştığından da bahsedebiliriz. Özellikle Türklere karşı ileri sürdükleri sözde soykırım iddialarının sıkça gündeme getirilmesinin ardındaki önemli faktörlerden biri de şüphesiz budur.

⁴³ Gerard J. Libaridian, *Ermenilerin Devletleşme Sınavı: Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü*, (çev. A. Taşlıca), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 30.

⁴⁴ Nesrin Sarahmetoğlu, "Kafkasya-Ötesi'ndeki Siyasal Gelişmeler ve Hazar Petrolleri", (ed. A. Yalçınkaya), *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, s. 24.

⁴⁵ Bremmer, "Help Wanted for Armenia", s. 20.

Dağlık Karabağ'daki iç politik ortamın da, Ermenistan siyasi söyleminin sertleşmesi üzerinde doğrudan etkisinin bulunduğu iddia edilebilir. Dağlık Karabağ'da hâkim olan Daşnak Partisi'nin, Ermenistan'ı sertliğe götüren birçok politikanın mimarı olduğu konusunda ise zaten hiç kuşku bulunmamaktadır. Örneğin, 1997'de AGİT Minsk Grubu eş başkanları, taraflara iki aşamalı barış planını⁴⁶ önerdiklerinde, Ermenistan yönetimi bu planın lehine bir tutum sergilemişti. Hatta Ter Petrosyan şu açıklamayı yapmıştı: "Dağlık Karabağ ne Azerbaycan'dan bağımsızlığı ne de Ermenistan'la birleşmeyi ümit etmelidir".⁴⁷ Bu yönde ciddi adımlar atılmaya başlandığında ise, Ter Petrosyan'ı istifaya zorlayanların başında Daşnaklar geliyordu. Sonraki başkan Koçaryan ise, göreve gelir gelmez, salt Dağlık Karabağ otoritesinin de benimseyebileceği bir çözümün kabul edilebileceğinin altını çizerek, Daşnakların tepkisini değil, desteğini çekmeye çalışmıştır.

2016'daki 4 gün savaşında (2-6 Nisan) alınan başarısızlıktan sonra da, Ermenistan'da Karabağ Muharip Gazileri adlı bir grup, ülke genelinde isyan hareketini ateşleme çabasına girişmiştir. Öte yandan, bu askerî başarısızlıktan ziyade, Rus dışişleri bakanı Sergey Lavrov'un önerdiği aşamalı barış planının Sarkisyan tarafından kabul edilmesi, Ermeni millî çıkarlarına büyük bir ihanet olarak telâkki edilmiştir.

Ermeniler, 10 Kasım 2020 tarihinde ikinci savaşı sona erdiren Moskova Ortak Bildirgesi'ni de, savaşı kaybetmenin verdiği zorlayıcı şartlar yüzünden imzalamak zorunda kalmışlardır. Yoksa aksi halde, muhalefetin bunu asla kabullemeyeceği ve hükümeti istifaya zorlayacağı açıktı. Nitekim öyle de olmuştur.

Paşinyan yönetimi, Eylül 2021'den itibaren ise, ortak ateşkes bildirgesinin gereği olarak Syunik-Zengezur koridorunun açılmasını, yine muhalefetin aşırı baskıları neticesinde reddetmek zorunda kalmıştır.

Sonuç

Ermenilerin Dağlık Karabağ ve çevresini işgal etmelerinin ve sonrasında ise bu uyuşmazlığa ilişkin sert ve uzlaşmaz tutumlar takınmalarının arkasında sadece tek bir içsel neden bulmaya çalışmak, tabii ki gerçekçi olmaz. Her şeyden evvel, bunların en başta gelenlerinden biri olan güvenlik ikilemi kolaylıkla aşılanamamıştır.

Ermenilerin bitmek tükenmek bilmeyen toprak genişletme istekleri de, bölgenin tarihsel olarak kendilerine ait olduğu tezi, Sovyetler Birliği döneminde başlayarak ciddi haksızlıklara maruz kaldıkları iddiası, Türklere karşı kökenleri eskilere dayalı korku ve düşmanlık hisleri, sözde Büyük Ermenistan'ı kurma hayalleri ve kolaylıkla türetebildikleri bazı stratejik gerekçelerle sürekli gündemde ve güçlü pozisyonda kalabilmektedir.

⁴⁶ Bu barış planı şu aşamalardan ibaretti: (1) Ermeni güçlerinin Dağlık Karabağ dışında işgal ettikleri 7 reyondan geri çekilmeleri, (2) Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan içindeki nihai statüsünün müzakere edilmesi.

⁴⁷ Zikreden, Dadash Alishov, *The Role of Caspian Oil in Maintaining Stability in the Caucasus Region: In the Case of Mountainous Karabakh Conflict*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999, (Çevrimiçi), <http://scf.usc.edu/baguirov/azeri/dadash1.htm>, 23 Mart 2023.

Ermenilerin düşünsel ve yapısal heterojenlikleri ise çoğunlukla farklı görüşler arasında uyum sağlanmasını imkânsız hale getirebilmektedir. Ermenistan Ermenileri daha ziyade toprak genişletme arzularının etkisinde iken, Dağlık Karabağ Ermenileri çoğunlukla Azerbaycan'dan kaynaklanan sorunlar argümanı üzerinden hareket etmişlerdir. Diaspora Ermenilerinin düşüncesinin ise daha çok Türk aleyhtarlığı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bunların da ötesinde, Dağlık Karabağ Ermenilerinin, dış destekli silahlı güçlerine aşırı güvenmeleri ve içinde buldukları olağandışı şartların sağladığı mahrumiyet duygusunun yönlendirdiği, sertliğe kolayca pirim veren yapı ve düşünüş özellikleri, bu tutumları üzerinde doğrudan etkide bulunabilmiştir.

Ermenilerin bu uyuşmazlığa ilişkin olarak sergiledikleri tutumlarının ardında bir takım dinî motiflerle bezenmiş ve çoğu zaman da aşırılığa varan ulusçuluğun, ezilmişlik hatıralarına dayalı ulusal bilincin, artış ve azalış trendleriyle bu tutumlarına aynı ölçüde tesir edebilen nüfus faktörünün ve Dağlık Karabağ bölgesine hem manevî hem de stratejik açıdan atfettikleri değerlerin bulunduğu da göz ardı edilmemelidir.

Öte yandan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ'daki ekonomik problemler ile daha çok karar vericilerin karşılaştıkları iç politik baskı ve endişeler de soruna ilişkin sert söylem, tutum ve davranışların incelenmesinde hesaba katılması gereken diğer önemli içsel dinamikler arasında sayılabilirler.

Bütün bunlardan hareketle, Ermenistan başbakanı Nikol Paşinyan'ın, 27 Eylül 2020 tarihinde İkinci Karabağ Savaşı'nı başlatmasının ardında bu sebeplerin genel bir toplamının olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebepleri sıralarsak, Paşinyan döneminde Ermenistan açısından tarihlerinde gizli olan ezilmişlik hatıralarına dayalı toplumsal psikoloji, eskisi gibi karşıdakini kolaylıkla ezme ve hor görmeye çalışma davranışına yol açabilmiştir. Nitekim şu ifade Paşinyan'a aittir: "Azerbaycan halkı korkaktır; kendi topraklarını savaş yoluyla geri almaya asla cesaret edemez."⁴⁸ Paşinyan dönemindeki Ermeni saldırırganlığının diğer sebepleri ise; iktidara gelirken verdiği seçim vaatlerinden hiçbirini gerçekleştirememiş olması, yeni topraklar işgal ederek Büyük Ermenistan ülküsüne hizmet etmek istemesi, kendisini Batının ve Hıristiyanlığın kalesi olarak göstererek dünya kamuoyunun nezdinde haklılığını ispatlamaya çalışması, Dağlık Karabağ'a bağımsızlık statüsü elde etmeyi arzulaması şeklinde belirtilebilir.

⁴⁸ Elsevar Salmanov, "Azerbaycan İçin Kurtuluş Savaşı", *Aydınlık*, 22 Ekim 2020.

Kaynakça

- “Sarkisyan: Karabağ’ı Biz Aldık, Ağrı’yı Size Bıraktık”, *Hürriyet*, 26 Temmuz 2011.
- ALİSHOV, Dadash: “The Role of Caspian Oil in Maintaining Stability in the Caucasus Region: In the Case of Mountainous Karabakh Conflict”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Keele University, UK, 1999, (Çevrimiçi), <http://scf.usc.edu/baguirov/azeri/dadash1.htm>, 23 Mart 2023.
- ASLAN, Yasin: *Can Azerbaycan: Karabağ’da Talan Var*, Kök Yayınları, Ankara 1990.
- BREMMER, Ian: “Help Wanted for Armenia”, *Christian Science Monitor*, Vol 90, Issue 62, 1998.
- CARNEY, James: “Carnage in Karabakh, with the Russians Gone, Azeris and Armenians Carry on Their Ancient Blood Feud”, *Time*, Vol 139, Issue 15, 1992, (Çevrimiçi), <http://ehostvgw11.epnet.com>, 23 Mart 2023.
- CHORBAJIAN, Levon: “Introduction to the English Language Edition”, (ed. L. Chorbian, P. Donabedian, C. Mutafian), *The Caucasian Knot: The History and Geopolitics of Nagorno Karabakh*, Zed Books, Londra 1994, ss. 1-48.
- CORNELL, Svante: “Kafkaslar ve Orta Asya’da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, (ed. Yılmaz Tezkan), *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*, Ülke Kitapları, İstanbul 2000, ss. 157-174.
- COX, Caroline, John Eibner: *Ethnic Cleansing in Progress: War in Nagorno Karabakh*, Institute for Religious Minorities in the Islamic World, Londra 1993, (Çevrimiçi), <http://www.genocide.am/genocide/karabakh/caroline/index.htm>, 28 Mart 2023.
- DE WAAL, Thomas: *Karabağ: Barış ve Savaş Süreçlerinde Ermenistan ve Azerbaycan*, (çev. Didem Sone), Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- DUDWICK, Nora: “The Cultural Construction of Political Violence in Armenia and Azerbaijan”, *Problems of Post-Communism*, Vol 42, Issue 4, 1995, (Çevrimiçi), <http://ehostvgw20.epnet.com>, 2 Nisan 2023.
- GOLDENBERG, Suzanne: *Pride of Small Nations: The Caucasus and Post-Soviet Disorder*, Zed Books Ltd., Londra 1994.
- GÜL, Nazmi, Gökçen Ekici: “Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan’ın Dış Politikası”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 1, 2001, ss. 367-392.
- GÜREL, Şükrü Sina: “Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1-2, 1992, ss. 181-185.
- İŞYAR, Ömer Göksel: “Ermenilerin Dağlık Karabağ Uyuşmazlığına İlişkin Tutumlarının İçsel Nedenleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Ekim 2003, ss. 1-43.
- İŞYAR, Ömer Göksel: “Karabakh’s Historical Background”, (ed. Muhittin Ataman ve Ferhat Pirinççi), *Karabakh: From Conflict to Resolution*, SETA Yayınları, Ankara 2021, ss. 81-102.
- İŞYAR, Ömer Göksel: *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa, İstanbul 2004.
- İŞYAR, Ömer Göksel: *Dağlık Karabağ Sorunu: Birinci ve İkinci Savaşın Dinamikleri*, Dora, Bursa 2020.
- KARABAĞLI, Mirza Cevanşir: *Karabağ Tarihi*, (çev. Tahir Sünbül), Kök Yayınları, Ankara 1990.

- KAUFMAN, Stuart J: *Ethnic Fears and Ethnic War in Karabakh*, University of Kentucky Press, Kentucky 1998.
- KING, Charles: “The Myth of Ethnic Warfare, Understanding Conflict in the Post-War World”, *Foreign Affairs*, Vol 80, Issue 6, 2001, ss. 165-170.
- KOULIEV, E: Letter dated 16 May 2001 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/56/75-S/2001/489, 17 Mayıs 2001.
- LIBARIDIAN, Gerard J: *Ermenilerin Devletleşme Sınavı: Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü*, (çev. A. Taşlıca), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- MARESCA, John J: “A Peace Pipeline to End the Nagorno-Karabakh Conflict”, *Caspian Crossroads Magazine*, Vol 1, Winter, 1995, (Çevrimiçi) <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/6.htm>, 3 Nisan 2023.
- NISSMAN, David: “Competition for Pipeline Route Heats Up”, *Caspian Crossroads Magazine*, Vol 1, Winter 1995, (Çevrimiçi), <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/7.htm>, 31 Mart 2023.
- O'BALLANCE, Edgar: *Wars in the Caucasus, 1990-95*, Macmillan Press Ltd, Houndmills 1997.
- RIEFF, David: “Nagorno-Karabakh, *Case Study in Etnic Strife*”, *Foreign Affairs*, Vol 76, Issue 2, 1997, ss. 118-132.
- SABAH: 7 Ekim 2020, (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/dunya/son-dakika-pasinyanin-danismani-vagharshak-harutyunyandan-canli-yayinda-sivil-katliami-itirafi-5187573>, 1 Nisan 2023.
- SALMANOV, Elsevar: “Azerbaycan İçin Kurtuluş Savaşı”, *Aydınlık*, 22 Ekim 2020.
- SARIAHMETOĞLU, Nesrin: “Kafkasya-Ötesi’ndeki Siyasal Gelişmeler ve Hazar Petrolleeri”, (ed. A. Yalçınkaya), *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, ss. 23-38.
- SELİMOV, Seymour: “Peace Over Nagorno-Karabakh Remains Elusive as the Populaces Drift Further Apart”, *EurasiaNet*, 24 Ağustos 2001, (Çevrimiçi), <http://www.reliefweb.int/w/rwb.nsf>, 4 Nisan 2023.
- TCHILINGIRIAN, Hratch: “Nagorno-Karabakh: Transition and the Elite”, *Central Asian Survey*, Vol 18, Issue 4, 1999, ss. 435-461.
- The Public International Law and Policy Group ve The New England Center for International Law and Policy: *The Nagorno Karabakh Crisis: A Blueprint for Resolution*, Washington D.C, 2000, s. 21.
- UHLIG, Mark A: “The Karabakh War”, *World Policy Journal*, Vol 10, Winter 1993-4, ss. 47-52.
- VARTIAN, Ross: “The Armenian-Azerbaijani Dispute as Seen from the US-Two Views Turkish, Azerbaijani Blockades of Armenia and Karabakh Waste US Tax Dollars”, *Washington Reports on Middle East Affairs*, January-February 1995, ss. 28-29.
- YILDIRIM, Dursun, M. Cihat Özönder: *Karabağ Dosyası*, TKAE Yayınları, Ankara 1990.
- ZOLYAN, Suren Naqornıy Karabax: Problema i Konflikt, (Çevrimiçi), <http://www.armenianhouse.org/zolyan/nf-ru/karabakh/5.html>, 4 Nisan 2023.

Extended Abstract

Internal Structural Reasons Of Ermenian Aggression In The Case Of The Nagorno Karabakh Conflict

When we talk about the aggressions of the Armenians on the Nagorno-Karabakh issue, which is the main topic of our article, we mean the Armenian attitudes and behaviors, which are effective in the transformation of this conflict into a crisis, then in the initiation of war, and as today in the failure of peace negotiations.

The main reason for the Armenians to adopt the harsh and uncompromising attitudes towards Nagorno-Karabakh problem is the sense of dependency they feel to these lands.

Armenians have almost shaped their national identity on Nagorno Karabakh (Artsakh) question in history. Therefore, their loyalty to these lands has been the strongest catalyst for achieving the goal of independence in Armenia, as well as for political development and dynamism. In this sense, the threats directed to Nagorno-Karabakh in the eyes of Armenian public opinion were perceived as directly targeted at their independence and vital interests, and because of that very harsh reactions were automatically given in return by them.

One of the most important conducts of Armenians towards the Nagorno-Karabakh conflict is the security dilemma arising from the zero-sum mentality of their political leaders. Armenian decision-makers generally view territorial issues as 'zero-summed' manner, as in the Nagorno-Karabakh conflict. Especially starting from the times under the Bolshevik yoke, Armenians perceived the possession of some regions such as Nagorno-Karabakh, Nakhchivan, Ahalkalaki (Cavahetia) by Azerbaijan and Georgia as the absolute losses of Armenia.

So, behind the occupation of Nagorno-Karabakh and its surroundings by the Armenians and behind their aggressive and uncompromising attitudes during the peace talks, there is a strong desire for territorial expansion, which also forms the basis of the Armenian National Interests Doctrine of "Haydat".

Thus, it can easily be said that the reason behind Armenians' territorial expansion desires is the so-called dream of "re-establishing Greater Armenia". This dream, as can be seen in many phases of their history, was able to push the Armenians to some acts of violence in Anatolia and the South Caucasus.

Another tool used by the Armenians in expanding their territories was and still is the thesis that some historical decisions were made against them during the USSR period and therefore historical injustices were done against them. Armenian intellectuals who supported this argument accused the Soviet leaders behind these decisions.

On the other hand, Armenians think that the reasons that pushed them to fight and attack in order to retake the region are largely due to the Turks. Therefore, the historical enmity felt by some extremist groups against the Turks and Turkey can sometimes find grounds to affect Armenian policies. In the minds of the Armenians who nurtured such feelings, the Anatolian

Turks caused the Armenians to suffer injustice in two aspects regarding the Nagorno-Karabakh issue. First of all, according to them, as a result of the deportations and the so-called “genocide” implemented in the last period of the Ottoman Empire, the Armenian population could not form a majority in the region and therefore they could not hold Nagorno-Karabakh. And according to another view, because the Anatolian revolutionary movement led by Atatürk gained the sympathy of Lenin, the Armenians lost the regions they considered as their own to the Azerbaijani Turks and Georgians by some decisions of the Soviet administration.

As a matter of fact, when the Armenians were accused of occupying Azerbaijani lands, they claimed that they did not occupy these lands, but only took back their own lands, often referring to their own history.

When the world community did not pay much attention to such historical arguments of the Armenians and therefore showed a negative attitude towards the Armenian occupations, Armenians tried to justify their historical claims with some strategic and defensive purposes.

One of the important internal reasons why Armenians adopt a radical, aggressive and hardline stance on the Nagorno-Karabakh conflict is their intellectual heterogeneity. Because of this, it is so difficult for them to adopt a conciliatory approach on most issues. It can be seen that Armenians, who can be examined in three main groups in general (Erivan Armenians, Nagorno-Karabakh Armenians and Diaspora Armenians), are in a lack of harmony even among themselves on many issues. It is striking that the main reason behind the harsh and uncompromising attitudes of the Erivan Armenians is the desire to expand their territory fueled by the dream of Greater Armenia. On the other hand, the Nagorno-Karabakh Armenians, like other peoples trying to live in isolated natural conditions, are prone to war and prefer to solve their problems by fighting. But another internal motivation factor behind this attitude of the Nagorno-Karabakh Armenians is the feeling of overconfidence in their own military forces. It is known that a significant part of Diaspora Armenians, who were born outside of the Caucasus and tried not to assimilate especially in the Western countries they live in, are in intense anti-Turkish feelings and they naturally support some of the hardline policies of the Armenian administration in the Nagorno-Karabakh conflict, both materially and morally.

When examined from a historical perspective, it can also be seen that the demographic factor in general was one of the main reasons that led the Armenians to escalate the conflicts in Nagorno-Karabakh and start the war at the local level.

Another internal factor that determined the harsh and aggressive attitudes and behaviors of the Armenians regarding the Nagorno-Karabakh conflict was the revival of old memories of oppression in history.

On the other hand, an additional internal factor is the insurmountable economic difficulties in Armenia and Nagorno-Karabakh. Undoubtedly, it is very difficult to expect an Armenia in economic crisis to produce more constructive policies regarding Nagorno-Karabakh problem.

One of the important aggressive internal motivations of Armenians towards the Nagorno-Karabakh issue is the internal political pressures in Armenian politics.

As the result, based on all these structural factors, it can be said that it would not be a realistic approach to try to find only one internal reason behind the Armenians' occupation of Nagorno-Karabakh and its environs.